

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОНІТОРИНГУ ВЗАЄМОРОЗРАХУНКІВ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

В статті досліджено сутність взаєморозрахунків підприємств, запропоновано структуру рівнів моніторингу взаєморозрахунків та етапи створення системи моніторингу взаєморозрахунків паливно-енергетичних підприємств.

Ключові слова: взаєморозрахунки, система моніторингу, паливно-енергетичні підприємства.

В статье исследована сущность взаиморасчетов предприятий, предложена структура уровней мониторинга взаиморасчетов и этапы создания системы мониторинга взаиморасчетов топливно-энергетических предприятий.

Ключевые слова: взаиморасчеты, система мониторинга, топливно-энергетическое предприятия.

The article analyzes the essence of mutual settlements of enterprises, proposes the structure of mutual monitoring levels and stages of a system of mutual monitoring of fuel and energy companies.

Keywords: settlements, monitoring, fuel and energy companies.

Постановка проблеми. Економічна безпека паливно-енергетичних підприємств залежить від багатьох факторів в різних сферах. Одним з ключових факторів, що безпосередньо пов'язаний зі сферою фінансів підприємства, є стан взаєморозрахунків підприємства з дебіторами та кредиторами. Розрахунки з дебіторами та кредиторами пов'язані з вхідними та вихідними фінансовими потоками. Стан цих розрахунків у певний момент розкривається через суми дебіторської та кредиторської заборгованості. Дебіторська та кредиторська заборгованість має великий вплив на фінансові результати підприємства та на господарську діяльність загалом. Так, значні обсяги дебіторської заборгованості призводять до зменшення оборотних коштів паливно-енергетичного підприємства і це, в свою чергу, зумовлює збільшення кредиторської заборгованості перед постачальниками, заборгованості по податках та інших платежах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема впливу взаєморозрахунків на економічну безпеку підприємства фахівцями розглядається децю однобоко. В основному вся увага акцентується на негативній стороні впливу взаєморозрахунків на фінансовий стан підприємства. З такого боку розглядається дебіторська заборгованість, наприклад Рибалко О.М., Сичовою М.Б., які зазначають, що некерована дебіторська заборгованість, як правило, є однією з причин кризового стану [1, с.165]. Аналогічну позицію можна зустріти в роботах інших фахівців

[3]. Слід відзначити, що дебіторську заборгованість розглядають і крізь призму операційного ризику [9]. Такий підхід є виправданим, так як передача товарів та послуг без їх фактичної оплати одразу створює ризик затримки в оплаті чи взагалі її відсутність. Фінансова безпека визначена Л.Т. Швабом як застосування менеджментом підприємства принципу дотримання критичних строків кредитування; створення інформаційного центру з дебіторської та кредиторської заборгованості [10, с.313]. Для енергогенеруючих компаній не дебіторська заборгованість, як це вважає ряд фахівців, які розглядають підприємства в цілому без галузевої специфіки [11], а зобов'язання є найважливішим сегментом управління взаєморозрахунками в контексті забезпечення економічної безпеки. При цьому більшість підприємств стикається з досить типовими проблемами в сфері мінімізації негативного впливу взаєморозрахунків на економічну безпеку підприємства [1, с.165]: немає достовірної інформації про терміни погашення зобов'язань дебіторами; не регламентована робота з простроченою дебіторською заборгованістю; відсутні дані про зростання витрат, пов'язаних зі збільшенням розміру дебіторської заборгованості і часу її оборотності; не проводиться оцінка кредитоспроможності покупців і ефективності комерційного кредитування; функції збору грошових коштів, аналізу дебіторської заборгованості і ухвалення рішення про надання кредиту розподілені між різними підрозділами.

Формування цілі статті. Ціллю даної статті є: визначити сутність взаєморозрахунків підприємств і запропонувати структуру рівнів моніторингу взаєморозрахунків та етапи створення системи моніторингу взаєморозрахунків паливно-енергетичних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Отже, для того, щоб реалізувати алгоритм моніторингу взаєморозрахунків, необхідно вирішити ряд методичних питань: як ідентифікувати поточний рівень та потенціал безпеки підприємства та їх тенденції; яким способом коректно оцінити стан та тенденції взаєморозрахунків; як спрогнозувати динаміку поточного потенціалу та рівня безпеки на майбутні періоди. Для оцінки поточного стану взаєморозрахунків скористаємося так званим методом «радара» (метод «павука») [2]. Суть даного методу стосовно оцінки стану взаєморозрахунків може бути зведена до наступного. Нехай для оцінки стану

взаєморозрахунків обрано набір показників X_i . Як інтегральний показник стану взаєморозрахунків будемо використовувати площу багатокутника, побудованого в багатоосній системі координат (кількість осей рівна кількості показників). Для кожного показника обирається певне порогове (критичне значення) значення X_i^{kr} . Так як для більшості показників у фаховій літературі наводяться децю відмінні дані (для практичних оцінок

використано джерело [3]), то критичний рівень логічно розраховувати як середнє з діапазону максимальних та мінімальних оцінок:

$$X_i^{kr} = \frac{X_i^{kr(\max)} + X_i^{kr(\min)}}{2} \quad (1)$$

де $X_i^{kr(\min)}$ - мінімальне значення критичного рівня показника з обраного масиву фахових джерел;

$X_i^{kr(\max)}$ - максимальне значення критичного рівня показника з обраного масиву фахових джерел.

Як уже зазначалося вище, для кожного стану безпеки доцільно ввести свої критичні значення. Діапазон критичних значень, на наш погляд, логічно розбитися на три рівні інтервали, в кожному з яких середнє значення буде визначатися по (1), а максимальне значення, яке відповідає одному типу економічної безпеки одночасно є мінімальним значенням для іншого. Якщо встановлено критичний рівень набору показників, то це дає можливість ідентифікувати стан взаєморозрахунків. Для практичних цілей, на нашу думку, доцільно виокремити чотири стани взаєморозрахунків підприємства: нормальний, допустимий, проблемний та критичний стани взаєморозрахунків. Але для цього всі показники повинні бути підібрані так, щоб позитивним вважалось зростання показника. Нормальний стан взаєморозрахунків буде у випадку, якщо всі фактичні значення показників перевищують критичні значення показників:

$$X_{ij} > X_{ij}^{kr} \quad (2)$$

Умова (2) адекватна тому, що площа багатокутника, побудованого в багатоосній системі координат (кількість осей рівна кількості показників) $S_{X_{ij}}$ перевищує площу багатокутника побудованого по точкам, що відповідають критичним значенням, тобто

$$S_{X_{ij}} > S_{X_{ij}^{kr}} \quad (3)$$

Допустимий стан взаєморозрахунків будемо вважати, якщо фактичні значення більшості показників перевищують критичні значення, але один або декілька фактичних значень показників потрапляють у інтервал критичних значень (для деяких показників не виконується умова (2)). Але для площі багатокутника, побудованого по фактичним значенням

показників, умова (3) виконується. У даному разі потрібно констатувати наявність певних проблем в тому чи іншому аспекті взаєморозрахунків, який ідентифікує показник, що потрапляє в інтервал критичних значень. Відносно кількості показників, які менші X_{ij}^{kr} серед науковців, які застосовують подібні підходи до ідентифікації різних економічних явищ, немає єдності. Деякі фахівці приймають допустиму кількість таких показників не більше половини [4], тому ми також будемо вважати стан взаєморозрахунків допустимим, якщо половина і менше показників потрапляє в інтервал критичних значень.

Проблемний стан взаєморозрахунків настає у випадку, якщо більше половини показників потрапляє в інтервал критичних значень. При цьому, площа багатокутника побудованого на фактичних значеннях показників уже не задовольняє умові (3), тобто

$$S_{X_{ij}} < S_{X_{ij}^{kr}} \quad (4)$$

Критичний стан взаєморозрахунків будемо ідентифікувати у випадку, якщо

$$S_{X_{ij}} > S_{X_{ij}^{kr}} \quad \text{для всіх } j \quad (5)$$

З метою практичного застосування вищенаведеного підходу в таблиці 1 наведено показники для оцінки стану взаєморозрахунків підприємства. При цьому для критичних значень ми використали, дещо модифікувавши, підхід М. Бендікова [5], який полягає в тому, що, якщо встановлено значення параметрів при нормальному функціонуванні підприємства, то критичне значення встановлюється на рівні 50%. Тому в таблиці 1 наведено нормативні значення показників, розраховані згідно (1). Для стану критичної небезпеки ці значення взяті як критичні, для стану достатньої безпеки як критичні значення взято 50% - від рівнів нормативних, а для стану нестійкої безпеки – середні значення від перших двох наборів показників.

Таблиця 1

Критичні значення показників для оцінки стану взаєморозрахунків підприємства

Символи показників	Показники	Критична небезпека	Нестійка безпека	Достатня безпека	Нормативні значення [6]
P1	Відношення оборотних активів до дебіторської заборгованості	3	2,25	1,5	3
P2	Співвідношення дебіторської заборгованості до кредиторської	1	0,75	0,5	1
P3	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,2	0,15	0,1	0,2
P4	Коефіцієнт проміжної ліквідності	0,5	0,375	0,25	0,5
P5	Коефіцієнт покриття	1,5	1,125	0,75	1,5
P6	Відношення власного капіталу до позикових коштів	1	0,75	0,5	1
P7	Коефіцієнт фінансування за рахунок стабільних джерел	0,8	0,6	0,4	0,8
IP	Інтегральний показник	3,4	1,9	0,9	3,4

Джерело: розраховано та складено автором

Інтегральний показник у таблиці 1 розраховано як площу семикутника, побудованого на семи осях (рис. 1), де відкладено відповідні значення показників (рис. 1). Для розрахунку площі використовувалася формула [7, с.211].

де S_n - площа багатокутника;
 n - кількість кутів.

Так як значення показника i у випадку відображення їх на діаграмах типу 3.3, є координатою ρ_i в полярній системі координат, а $\varphi = i-1 \cdot \frac{2\pi}{n}$ (радіан), то перетворення в координати в декартовій системі координат здійснювалися по формулам [7, с.89]

$$X_i = \rho_i \cdot \cos \varphi_i, Y_i = \rho_i \cdot \sin \varphi_i \quad (7)$$

Як бачимо з таблиці 1, логіка введення різних критичних значень параметрів для різних типів економічної безпеки підприємства в тому, що загальна оцінка стану розрахунків має бути найвищою при критичній небезпеці, тоді як при достатній безпеці підприємство може працювати і при відносно «гірших» показниках, які характеризують стан взаєморозрахунків. На рис.1 наведено критичні області для всіх трьох типів економічної безпеки підприємства.

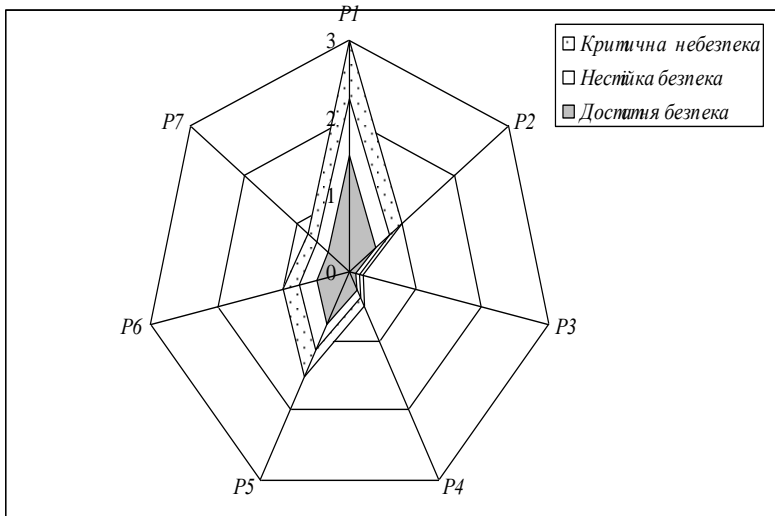

Рис.1. Критичні сфери для різних типів економічної безпеки підприємства

Джерело: побудовано автором згідно даних табл. 1.

Для оцінки тенденцій у взаєморозрахунках, на нашу думку, доцільно скористатися методом динамічного нормативу, який дозволяє одним показником оцінювати одночасно кілька тенденцій[8]. Суть даного методу методологічного підходу полягає в тому, що використовуються не коефіцієнти, рівні чи темпи зростання показників, а співвідношення темпів зростання. Для цього потрібно побудувати еталонну матрицю для оцінки тенденцій у взаєморозрахунках. Кожен елемент матриці може дорівнювати нулю, одиниці або мінус одиниці. Якщо перевищення темпів зростання показника, розміщеного в рядку матриці над темпами зростання показника, розташованого в стовпці матриці позитивно впливає на економічну безпеку, елементу присвоюється значення «1». В протилежному випадку присвоюється значення «-1». Якщо співвідношення темпів зростання показників не впливає на економічну безпеку підприємства, то присвоюється значення «0». Так як матриця еталонно-симетрична, то доцільно заповнити лише верхню (по відношенню до діагоналі половину).

Висновки. Економічна безпека паливно-енергетичних підприємств залежить від багатьох факторів в різних сферах. Одним з ключових факторів, що безпосередньо пов'язаний зі сферою фінансів підприємства, є стан взаєморозрахунків підприємства з дебіторами та кредиторами. Для практичних цілей, на нашу думку, доцільно виокремити чотири стани взаєморозрахунків підприємства: нормальний, допустимий, проблемний та критичний стани взаєморозрахунків. Для оцінки тенденцій у взаєморозрахунках, на нашу думку, доцільно скористатися методом динамічного нормативу, який дозволяє одним показником оцінювати одночасно кілька тенденцій. Для енергогенеруючих компаній не дебіторська заборгованість, а зобов'язання є найважливішим сегментом управління взаєморозрахунками в контексті забезпечення економічної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рибалко О.М., Сичова М.Б. Деякі аспекти ефективного управління дебіторською заборгованістю [Текст] / Рибалко О.М., Сичова М.Б. // Вісник Запорізького національного університету. – 2011. -№1(9). – С.164-169/(С.1).
2. Юношева М.Л. Класифікація методів оцінки конкурентоспроможності підприємства [Текст] / М.Л. Юношева// Управління розвитком. – 2011. - №18. – С.39-41.
3. Гусева І.І. Методологічний підхід до визначення рівня енергетичної безпеки України на основі теорії ризику та надійності [електронний ресурс] /І.І. Гусева // Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" – 2010. - №11. – режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=399>.
4. Кислицина О.А. Управление инновационным потенциалом промышленных предприятий: стратегические подходы и методы оценки. / О.А. Кислицина // - Дис. канд. экон. наук : 08.00.05 /Новосибирский государственный технический Университет. – Новосибирск, 2003. – 155 с.

5. Бендиков М.А. Экономическая безопасность промышленного предприятия в условиях кризисного развития [Текст] / М.А. Бендиков // Менеджмент в России и за рубежом. - 2000. - № 2. - С. 17-30.
6. Измайлова К.В. Фінансовий аналіз [Текст] / К.В. Измайлова//. Навчальний посібник. -К., 2002. -306с.
7. Корн Г., Корн Т. Справочник по математике для научных работников и инженеров [Текст] /Г. Корн , Т. Корн// М.: Наука, 1974.-832 с.
8. Макаров А.А. Использование метода динамического норматива для оценки эффективности функционирования теплоснабжающих предприятий /А.В Михайлов, Макаров А.А.// Вестник УрФУ. Серия: Экономика и управление. 2011. № 1. С. 38-43.
9. Демченко І. Дебіторська заборгованість – особливий вид операційного ризику [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vldau/APK/2009/files/09divoor.pdf
10. Шваб Л.І. Економіка підприємства : [навч. посібник] / Л.І. Шваб // – Житомир : ЖДТУ, 2004. – 459 с.
11. Кузенко Т. Б., Сизова В. С. Управління дебіторською заборгованістю як фактор забезпечення фінансової безпеки підприємств [Текст] / Т. Б. Кузенко, В. С. Сизова //Вісник економіки транспорту і промисловості . – 2010. - № 29. – С.124-126.